

Nehány adat Csaholczi Pap János életéhez

A Kolozsvár-városi sáfárpolgár 1641. esztendőbeli számadás-könyvében jegyezte fel, hogy "Die 12. Martij Az Deakokat es az itt Valo Rectort is B(író) V(ram) Paran(csára) uitte Fejer Marton No. 5 Louan. Szekerem Varadigh tt. fl. 7 den. 50."¹⁾

Szétnézve a külső országokbeli akadémiák magyar diákjai között, a most megjelölt iskolaigazgató személyével leginkább a hazulról való elindulása után jó három hónap múlva, a franekerai akadémiára 1641 június 21-én beiratkozott "Joannes Pastoris Csaholczy Ungarus. Theol(ogiae) Stud(iosus)" ifjút hozhatjuk kapcsolatba.²⁾ Az azonosság mellett dönt az a körülmény is, hogy ugyanez a diák 1643 február - május hónapokban Utrechtben tartott vitaközléseit - a püspökön, a fejedelmi udvari papon, egykori tanítóján s néhány fehérvári iskolamesteren kívül - mind csak kolozsvári egyházi férfiaknak, úgy mint Tiszabecsi P. Tamás prédikátornak és kalotaszegi esperesnek, Graffius Gáspár református szász papnak, Jenei István papnak és Almási P. András iskolaigazgatónak ajánlotta.³⁾ Bizonyos tehát, hogy föltétlenül köze volt Kolozsvárhoz. De hogy nem a diákoskodása füzte az itteni iskolához, látjuk abból is, hogy tanulását Debrecenben végezte, ahol a schola törvényeit 1633 április 25-én írta alá.⁴⁾ Ezen kívül a kolozsvári református kollégium könyvtárában három könyvre is akadtam, mint amelyeket Csaholczi idevalósi papoknak küldött haza Hollandiából. A beirt ajánlás szerint az egyiket "Csaholczi Pas.János" Utrechtből küldi "Tisza Beczi Thamas urnak Atjanak a Kristusban", a másikat "Clarissi-

1) Sáfár. 1641. 182.

2) TT. 1886: 605.

3) RMK. III. 1611.

4) Thury Etele: Iskolatörténeti adattár. II. Pápa, 1908. 112.

mo ac Doctissimo Viro Dno Stephano Jenei mittit Johannes P. Csaholczi Franequera", a harmadikat pedig 1641-ben ugyancsak "Clarissimo ac Doctissimo viro Dni (!) Stephani (!) Jenei Ecclae Claudiopolitanae Orthodoxae Ministro Fidelis. Dno suo ac benevolo singulari hocce gratitudinis suae symbolum mittit Johannes P. Csaholczi Franequera".⁵⁾ És végezetül Kolozsvárhoz való közét bizonyítja az is, hogy az itteni gyülekezést az ujonnan felépített farkas-utcai templom papjával 1648-ban magának kívánta vissza.

Csaholczi teljes nevéből megállapítható, hogy papfiu, akinek a Szatmár-megyei Csaholc falu volt a szülőföldje. Minthogy 1644-ben május 3-án Leydaban történt beiratkozásakor "Joannes Past. Tsa-holczi Ung(arus)" nevű teológus diák 29 évesnek mondotta tollba az adatait,⁶⁾ tehát 1617-ben kellett a napvilágot meglátnia.

A fentiek alapján valószínű, hogy a kolozsvári schola igazgatásával mint hazai iskolákat végzett diák bizatott meg, hiszen csak itteni tanárkodása után 1641-ben indult külső országokbeli bujdosásra. Odakünn először (1641 június 21-én) Franekerában akadunk rája. Azután bárha az utrechti tanulók névsorában neve nem fordul elő, tanulmányait mégis csak ott kellett folytatnia, hiszen "De Monachatu" tárgykörből 1643 február 11-től május 27-ig terjedő időben Voetius Gisbertus professzor elnöklése alatt ezen az akadémián tartotta öt részletre tagolt dipsztaációját.⁷⁾ Utrechtből azután 1644 május 3-án iratkozott át Leydába. Itt maradt-e a következő évben is, avagy egykoru honfitársai példáját követve, áthajókázott-e Angliába? - az eddig előkerült adatok erről nem számolnak be. Angliai tanulását azonban valószínűvé teszi 1647-ben Gyulafehérváron kiadott "Index Vocabulorum" című munkája, amelyet Bihari Ferenc tanártársával "angol és belga nyelvből" együtt fordított le magyarra,⁸⁾ tanuskodván angol és holland nyelvi tudásuk mellett. Emellett azt is bizonyosan tudjuk, hogy 1645-ben még mindég külföldön tartózkodik, hiszen Szoboszlai Miklós nevű franekerai diák vizsgai vitatkozását a többek között Csaholczi János teológus barátjának is ajánlotta.⁹⁾

5) Könyvtári jelzése: P. 249, VIII. 218, B. 2o8.

6) Archiv N. F. XVI. 211.

7) RMK. III. 1611. - Segesváry Lajos: Magyar ref. ifjak az utrechti egyetemen. Debrecen, 1935. 15.

8) RMK. I. 792.

9) RMK. III. 1652.

Idegen országokból történt haza érkezésének idejére pontos adatot találtunk. Ugyanis Filstich Ferenc Kolozsvár-városi sáfárpolgár számadáskönyvében 1646 február 28-án arról számol el, hogy "Erkezek Vrunck eo nagisaga alumnausa onnan felliwł chiahoci Vra[m], megien feiervarra S(alus) C(onductus) L(evelére) B(iró) V(ram) F(arancsára) Attam egi tizenket eökrw szekeret alaia Eniedigh."¹⁰⁾ Fehérvárra megérkezvén, Geleji püspöknél történt jelentkezése után mindjárt az ottani kollégiumhoz rendeltetett mesterül. Azt is tudjuk, hogy melyik osztály oktatása bízott reá. Ugyanis - amint előbb már említettük - Bihari Ferencsel együtt "Index, Januae Lingvarum J.A. Comenii. Index Vocabulorum" címen Bisterfeld professzor költségén 1647-ben Fehérváron 508 lapnyi terjedelemben egy latin-magyar szótárt adott ki, amely Comenius: Janua Lingvarum című tankönyvéhez készített szöszedet volt. (E munka második kiadása 1649-ben jelent meg.)¹¹⁾ A könyv végére kinyomatott latin versek aláírásában a szerzők így nevezik meg magukat: "Johannes Fast: Tsaholci, p. t. Rect. Collegii Albens. et Logicae facult: Magister Ordinarius, Indicis Latino- Ungarici Interpres. Franciscus Bihari p.t. Rect. Collegii Alb. et Poeticae facult. Magister ordinarius, Indicis Latino-Ungarici Translator."¹²⁾

Ugyanebben az évben még egy másik adat is jelentkezik, amely fehérvári kollégiumi tanárságát nevezi meg. Ugyanis 1647 június 30-án tartották a kolozsvári farkas-utcai templom ünnepélyes felavatását. Ezen az országos nagy ünnepségen azután kíséretével és számos erdélyi s magyarországi vendég részvételével az egész fejedelmi család is megjelent. Erre a napra azután eljött az egykori itteni iskolaigazgató: Csaholczi is. Lehetséges, hogy magán az ünnepélyen, avagy még inkább az utána következő hétköznapi istentiszteleteken neki is jutott feladat, minthogy ekkor e templom számára még nem voltak kiválasztva az állandó szolgálatra rendelő lelkipásztorok. Csaholczi az ünnepségek után csak néhány nap mulva tért vissza Fehérvárra. Auner Gábor városi sáfárpolgár elszámolása szerint: 1647 július 9-én "B(iró) V(ram) P(arancsára) az Fejerveri Schola Mester Czaholtzi Vr[am] ala attam 5 lovan sze-

10) Sáfár. 1646. 415.

11) RMK. II. 705. 1.

12) RMK. I. 792. és II. 673.

keret Varga Tamásét Enyedigh fiz(ettem) fl. 3 den. 12 1/2."13)

Illyefalvi Sz. Miklós utrechti tanuló 1648 március 13-án tartott vitatkozásában is még mindég úgy köszönti, mint fehérvári iskolaigazgatót,¹⁴⁾ sőt Sikó János ugyancsak utrechti diák 1649 július 9-én tartott vitatkozását hasonlóképpen mint fehérvári iskolaigazgatónak s egyuttal mint egykori tanárának ajánlotta,¹⁵⁾ mig-nem Vizkeleti P. Dániel 1650-ben Franekerában nyomtatott disputációjának ajánlásában Csaholczi neve már mint lekipásztoré fordul elő.¹⁶⁾ Az időpontban azonban itt már egy kis tévedés történt. Ugyanis Viczei Péter kolozsvári sáfárpolgár számadáskönyvében azt jegyezte fel, hogy 1648 augusztus 1-én "Kajantai Janos hozta haza Fejervarrol az Papunkat Czaholczi Uramot 5 lovon f. 4 // 37 1/2 Item Egyetmas Partekajat Eokör szekeren hoztak Kemecki Demeter, 6. Eokrön f. 2 // 62 1/2. Magiari Matyas es Balogh Janos 6 Eokrön f. 2 // 62 1/2. Komarami Mihaly 6 Eokrön f. 2 // 62 1/2."¹⁷⁾ E három ökörszekeret megtöltő, kezdő ember számára szokatlanul nagy mennyiségű portéka annak bizonyosága, hogy ide már mint ujházás érkezett s a fiatal asszony nem lehetett szegény leány. Emellett saját könyvtára is bizonyosan sok helyet foglalhatott el a szekérben.

Uj állomáshelyén nyert lakásának körülbelőleges helyére is van adatunk. Ugyanis az egyházközség 1664 évi vagyoneleltárkönyvében összeirt ingatlanok között felsorolják a kurátorok, hogy "Farkas utzában vagjon egj nagj kőház meljben mostan Püspök Veresmarthi Ur[am] lakik, melljet Idvezült Öregbik Rákotzi fejedelmünk vőtt volt Eccl(e)siánkhöz."¹⁸⁾ Minthogy pedig Veresmarthi hivatali közvetlen elődje Csaholczi vala, tehát lakóháza is azonos az övével s csakugyan az adófizetők könyvében a "Luporum Intra Moenia"-ban, vagyis a várfalon belüli Farkas-utcában már az 1648. év végén megtaláljuk az "Ecclesia h(ázát)", amelyben "Csaholczi praedicator Ur[am] (lakik)."¹⁹⁾

13) Sáfár. 1647. 223.

14) RMK. III. 1712.

15) RMK. III. 1730.

16) RMK. III. 1750.

17) Sáfár. 1648. 632.

18) 1664. évi vagyoneleltárkönyv. 29/B. (Az ekklézsia levtárában.)

19) Dica. 1648. 8.

Amikor Csaholczi elfoglalta kolozsvári állomáshelyét, éppen atájban indult meg a püspökök egyházigazgatás híveinek itteni harca a gyülekezet világi tagjainak az egyházigazgatásba való bevonása iránti törekvések ellen. A tiszáninneni és -tuli egyházi kerületekben Tolnai Dali János merész fellépésével már erősen kiéleződött a helyzet, mig nem Erdélyben Medgyesi Pál óvatosabb politikával előbb a fejedelmi udvart kívánta céljának megnyerni. Ugy látszik, hogy a Kolozsvárra lelkipásztorul kirendelt Gidófalvi János már itt is elérkezettnek látta az időt a hirverés megindítására. Tervének megvalósítására bárha nem nyult erőszakos eszközökhöz, a kemény kezű, orthodox felfogású Váradi Miklós, az egyházközség főpatrónusa, mégis gyökerében kívánt elfojtani minden legcsekélyebb ujitást, úgy gondolván, hogy az alig négy évtizede fennálló és gyökereivel még nem eléggé biztosan kapaszkodó gyülekezet pártoskodás következtében megoszolva, elsatnyulhat.

Az erősebb féllel Gidófalvi egymagában nem tudott megküzdeni Csaholczi bárha maga is presbiteriánus felfogású, amellet Gidófalvinak barátja s egyuttal szállásadó gazdája is, - úgy látszik - hogy Erdélyszerte a kemény akaratu Geleji püspök, helyben pedig a nagytekintélyű Váradi Miklós főbiró miatt egyelőre helyesebbnek tartotta a Medgyesi politikáját követni. Tolnai Dali János harcos természete azonban gyökeresen felkavarva mindent, a központi egyházuralom hívei ezért még kérlelhetetlenebb merevséget tanusítottak. Ennek következtében Kolozsvárt is az erősebb fél győzött s ezért Gidófalvinak is pusztulnia kellett, sőt Csaholczit is - Medgyesi 1649 december 9-én keltezett levele szerint - noha aláírta az u.n. Geleji-féle kanonokat, mégis "ugyan kitudták Kolozsvárrul".²⁰⁾

Bisterfeld professzor Rákóczi Zsigmondhoz 1650 március 11-én Fehérvárról intézett levelének utóiratában már arról számol be: "Claudiopolitani jam vocant d. Veresmartinum; quae so C. Vra jam habeant domini Csaholii(!) rationem. D.Csulai etiam id optat."²¹⁾ Valószínű is, hogy Veresmarti Gáspár, az eddigi marosvásárhelyi pap és esperes, még ugyanebben az esztendőben elfoglalt a állását,

20) EPrK. 1874: 172. és 1876: 321.

21) TT. 1890: 235.

ami azután azt is jelenti, hogy Csaholczinak ekkorra már itt kellett hagynia a várost.

A Kolozsvárról eltávolított jeles egyházi férfit azután - bizonyosan Medgyesi és Bisterfeld tanácsára - Lorántfi Zsuzsánna vehette pártfogásába, mert hiszen nemsokára az özvegy fejedelemszszony uradalmaihoz tartozó Fogarason találkozunk vele, mint lelkipásztorral.²²⁾ Az 1656. év folyamán azonban már eltávozott innen. Bár tudjuk róla, hogy ő is hirdetője volt a presbiteri gondolatnak, működéséről - a tényleges adatok hiányában - világos képet mégsem tudunk adni. Azonban azt mégis csak tudjuk, hogy 1660-ban, az anyagi javakkal bőven ellátott vizaknai lelkipásztori állást töltötte be,²³⁾ ahol azután rövid időn belül meg is halt.²⁴⁾

Eleddig az is bizonytalan volt, hogy a haladó gondolkodású Csaholczai s a hasonlóképpen presbiteriánus Apáczaik között baráti kapcsolat állhatott-e fenn, jóllehet még a fehérvári kollégiumban töltött 1646-48. években elég alkalom adódhatott az öregdiák Apáczaik s az újonnan jött akadémikus mester Csaholczai gondolatainak egymás között való kicserélésére. Bárha levélváltásukról semmi emlék sem maradt fenn, de mindkettejük azonos hitelvei és hihetőleg világnézete közel kellett hozza egymáshoz e két jeles ifjú gondolatvilágát. Erre azután Jakó Zsigmond egyetemi tanár e bizonytalanságra is határozottan utba igazító nyomot talált. Ugyanis a székelyudvarhelyi kollégium könyvtárában reábukkant Piscator ótestamentumi kommentárjainak Herbornban 1646-ban kiadott egyik példányára. E nagyszabású munka lapjaira írott bejegyzés szerint: "Clar. ac Hō D. Joh. Tsaholci Pastori Ecclae Orth. Claud. fidelis-sō mittit Joh. Apatzai."²⁵⁾ E könyvet tehát Apáczaik az 1648. év utolsó hónapjaiban, avagy 1649-ben, Csaholczinak Kolozsvárról történt eltávolítása előtt küldötte haza. Ezzel most már egy újabb szál bukkant napvilágra, amely hozzájárult annak bizonyosságához, hogy Apáczaik az erdélyi tudományos és egyházi életben mégsem állhatott egészen társtalan magánosan, hiszen az ifjabb nemzedéknek több jól ismert jeles tagja között Csaholczival is baráti viszonyban kellett lennie.

22) Pokoly József: Az erdélyi ref. egyház története. Bp. 1904-5. II.

23) Tagebuch des Demeter Kereszturi über die Belagerung Hermannstadts durch Georg Rákóczi. Archiv. XIX. 276, 290.

24) Zoványi Jenő: Puritánus mozgalmak. Bp. 1911. 365.

25) Köszönettel tartozom Jakó Zsigmond egyetemi tanárnak szives előzékenységeért, amiért e becses adatot annak idejében rendelkezésemre bocsátotta.